

РИБАЛЬСЬКИЙ СЛОВОСВІТ У НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ ПРОФЕСОРА В. А. ЧАБАНЕНКА

Міняйло Р. В., к. філол. н., доцент, докторант

*Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди
вул. Валентинівська, 2, м. Харків, Україна*

roman298@gmail.com

У статті проаналізовано рибальські найменування в науковій спадщині професора В. А. Чабаненка. Установлено, що вони відображають усі етапи становлення рибальської культури на теренах Нижньої Наддніпряни. Зібраний і глибоко осмислений мовознавцем матеріал переконливо засвідчив тяглість рибальського континууму як важливого складника культури українців, дозволив сягнути архетипових образів: полювання на слабшого; приборкування тварини; волочіння промислового знаряддя по належній поверхні; неналежне використання промислового знаряддя; схожість каркасу промислового знаряддя на кобилу; представник некорінного етносу як відхилення від норми.

Ключові слова: В. А. Чабаненко, Нижня Наддніпрянина, національна культура, рибальська лексика і фразеологія, мотиваційна модель, архетиповий образ.

FISHING VOCABULARY IN THE SCIENTIFIC HERITAGE BY V. A. CHABANENKO

Minyailo R. V., PhD in Philology, Associate Professor, Doctoral Candidate

*Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
Valentynivska Str., 2, Kharkiv, Ukraine*

The fishing names have deep cultural and national roots, since hunting-fishing crops were preceded by the grain-farming industry in modern Ukraine.

The purpose of the investigation is an attempt to substantiate the span of the fishing continuum as a historical component of the national culture through the linguistic material (mainly from the scientific work by Professor Chabanenko V. A.).

Fish had been of crucial importance as sustenance long before the concept of an actor of the professional activity took shape. Except for humans, fish was always hunted by animals, birds and other predatory fish. the Low and Overdnieper region metaphorical names mean the archetypal image when the stronger hunts the weaker one: *тікає, як малька од щуки* 'escapes, fleeing from someone', *ховається, як риба од гави* 'instantly hiding, seeing or feeling danger'.

The archetypal image of a wild animal, which should be restrained, at the lexical-semantic level allows us to see in the contemporary figurative word *понанудувать* 'catch with a fishing rod (about fish)' aftersounds of a hyperonym *тварина* (Latin Animalia) in its scientific sense. A man also belongs to the kingdom of animals, but it is traditionally considered separately, using the phrase "animals, including man".

The fishing names in the scientific heritage by Professor V. Chabanenko reflect all stages of the establishment of fishing culture in the the Low and Overdnieper region: the evolutionary stage of the allocation of fishing in a separate trade: for example, the old Ukrainian word *гонити* (fish) to catch it; → the modern The Low and Overdnieper region word *гоніло* 'whip'; continuous process of formation of species-specific processes of the The Low and Overdnieper region fishing names: *блистить* 'catching fish on a plunker', *невідничить* 'catching fish by casting net', *сітничить* 'catch fish with a net', *кукульванить* (fish) ← *cocculus* (a poisonous plant), etc.; metaphorical interdisciplinary use of vocabulary as a factor in the formation of aristocratic fishery professionalism: *підсушувать* 'drag the net under the shore', *пересипать* 'to block the river (duct) *пересипом* – a barrier of nets and yards'.

Slavonic archetype *kobyła* 'mare; guns or objects that look like a horse' reach in the the Low and Overdnieper region names *регеля, ругеля* 'fishing tackle in the form of a triangular pyramid' and stable comparisons-alogisms *гріє, як цигана ятір* 'does not warm up', *тепло, як циганові під в'ятеринкою* 'cold'.

The phraseme from the fishermen's speech of the Low and Overdnieper region *піймать циганку* 'to catch nothing' belongs to the motivational model of "deviation from the norm as useless". Most likely, the name *циганка* (*циганська риба*) is based on the fact that the fish of this breed was never considered particularly valuable by Ukrainian fishermen.

We assume that the value of 'unnecessary fish due to its poor taste' has become the basis and for the creation of the the Low and Overdnieper region idiom *стягнуть бугай* 'to catch nothing or very little because of the fact that the net was thrown in the place where fish has just been caught', which can indirectly testify ichthyonym *бугай* 'inedible fish of the species of pigfish' in the Ukrainian dialects of the Odessa region.

Consequently, the fishing names in the scientific heritage by Professor V. A. Chabanenko reflect all stages of the establishment of fishing culture in the Low and Overdnipier region. The material gathered and deeply conceived by the linguist convincingly testified to the span of the fishing continuum as an important component of the Ukrainian culture, allowed to reach archetypal images: hunting for the weaker; tempering an animal; drawing of industrial tools on the proper surface; improper use of industrial tools; the similarity of the frame of the industrial gun on the mares; representative of non-ethnic ethnicity as a deviation from the norm.

Therefore, we see the prospect of further exploration of fishing names in the aspect of the historical span of the national culture of Ukraine.

Key words: V. Chabanenko, the Low and Overdnipier region, national culture, fishing vocabulary and phraseology, motivational model, archetype image.

Рибальські найменування мають глибинне культурно-національне коріння, оскільки на теренах сучасної України мисливсько-рибальські культури передували хліборобським. А заглибитись в історію формування рибальських культур допоможуть лінгвістичні джерела. Багато українських назв, закорінених у професійно-термінологічну систему рибальства, засвідчили лексикографічні праці К. В. Шейковського, В. І. Василенка, Б. Д. Грінченка, Д. І. Яворницького. У працях мовознавців-словників др. пол. ХХ – поч. ХХІ ст. досліджуваний матеріал найповніше представлено в “Словникові діалектизмів українських говірок Одеської області” А. А. Москаленка (1958), “Словникові поліських говорів” П. С. Лисенка (1974), “Словникові говірок Нижньої Наддніпрянщини” (1992) і “Фразеологічному словникові говірок Нижньої Наддніпрянщини” (2001) В. А. Чабаненка, “Словникові українських говорів Одещини” за ред. О. І. Бондаря (2011).

У лексико-семантичному й історико-етимологічному аспектах важливими були розвідки Б. В. Юрківського “З рибальської термінології с. Дуфінки на Одещині” (1928), О. Т. Горбача “Українська морська й судноплавна термінологія” (1958), А. А. Берлізова “Лексика рибальства українських говорів Нижнього Подністров’я” (1959), Г. Д. Тарасенка “Місце рибальської лексики Середньої Наддніпрянщини в словниковому складі української мови” (1961), І. Г. Ліпкевича “Рибальська лексика в українських говірках Нижньої Наддніпрянщини” (1993).

Рибальську термінологію Північно-Західного Причорномор’я досліджував Є. М. Мотузенко, який узагальнив свої наукові студії в монографії “Етимологія і семантика” (2006). В окремих випадках для встановлення мотивованості термінів мовознавець використав метод зіставлення з неспорідненими назвами тієї самої реалії, в основі якого – *схожість семантичної еволюції* лексем. У рибальській термінології ця закономірність обумовлена тим, що професіонали всебічно знають визначальні риси відповідних предметів чи явищ і основують на цьому знанні схожі асоціації й узагальнення [3, с. 243–245]. Ефективність комплексного застосування різних методів у поєднанні з аналізом екстралінгвальних чинників мовознавець довів на прикладі встановлення генетичної приналежності та внутрішньої форми рибальського терміна *мотня*. Інші назви цієї реалії, а також позамовний факт (під час ловлення риби мотня залишається найменш рухомою частиною снасті, яка на противагу обвислій частині козацьких шаровар не “мотається”) дозволили прийняти як більш переконливий етимон іменник *мати* [Там само, с. 246–248].

Важливу інформацію для вивчення рибальської лексики і фразеології містить монографія В. Т. Коломієць “Походження спільнослов’янських назв риб” (1983). Наприклад, мовною фіксацією певного хронологічного зрізу є українські діалектні іхтіоназви *попад’я*, *попад’їця*, *попад’ька*, *поп’чка* (синоніми до *гірчак*), які могли з’явитися в нашій мові лише після прийняття християнства [2, с. 18–19]. Або приклад подвійного етимологічного зв’язку, що постав унаслідок історично обумовлених змін у структурі іхтіоназви *плотва́*, коли зв’язок із дієсловом *плисти* (*пливти*) міг зникнути після вокалізації ерів і в подальшому пов’язати назву *плотва́* зі значенням ‘плоский’, відповідно змінивши коло позначуваних цією назвою видів риб: воно обмежалося такими, які дійсно відрізнялися помітно пласкою формою тулуба [Там само, с. 74].

Отже, наукові розвідки українських мовознавців засвідчили багату лексику і фразеологію рибалства. Учені досліджували семантику й етимологію цих найменувань у говірковому, загальноукраїнському й загальнослов'янському континуумах. Проте на сьогодні в україністиці бракує комплексного підходу в дослідженні як історії формування рибалських назв, так і історії формування їхньої семантичної структури. Належить установити сукупність чинників, що вплинули на ареальну варіативність назв і на формування самих ареалів. Серед важливих завдань і локалізація семантики рибалських найменувань у часовому й ареальному просторах.

В ареальному аспекті важливими для досліджування є говірки Причорномор'я і Приазов'я. Наприклад, суто рибалський професіоналізм *кóйлати* 'укладати невід колами' (Яворн 366) в українських причорноморських говірках Одещини співвідносний зі стійкою словосполучкою з деталізацією процесового значення *кида́ть ко́йлом* 'кидати у воду сітки купюю на початку рибалства' (СУГО 102), а в говірках Нижньої Наддніпряни перекликається зі стійкою словосполучкою на позначення вдалого для рибалок масового руху риб *іти́ ко́йлом* 'іти косяком, масово потрапляючи в сітку' (ФСГНН 63).

Саме з Нижньою Наддніпряниною нерозривно пов'язана наукова спадщина Віктора Антоновича Чабаненка. Більшість своїх досліджень учений присвятив незнищенному в історичній пам'яті українського народу Великому Лугу – “пристанищу свободи, гнізду шляхетного лицарства, диву природи” [5, с. 8].

Метою розвідки є спроба через мовний матеріал із наукового доробку професора В. А. Чабаненка обґрунтувати тяглість рибалського континууму як історичного складника національної культури.

Риба була об'єктом життєзабезпечення задовго до того, як оформилося поняття суб'єкта професійної діяльності, співвідносне зі словами ловиць 'мисливець, рибалка' (Срезн II 40) і рыбарь 'рибалка' (СУС 223). Крім людей, на рибу завжди полювали звірі, птахи, інші хижі риби. Цю значеннєву єдність первісної людини і хижої тварини зберігають українські діалектизми *риба́лка, риба́чка, риболо́в* на позначення чайки з її здатністю ловити морську рибу (СУМ VIII 527–529). Українська приказка *Велика риба маленьку клює* вербалізує архетиповий образ “сильніший полює на слабшого”, відображений у говірках Нижньої Наддніпряни стійкими порівняннями *тікає, як маля́ка од шуки* 'тікає, рятуєчись від кого-небудь' (ГС 123), *ховається, як риба од гави* 'миттю ховається, побачивши чи зачувши небезпеку' (134).

Схожість первісної людини з хижою твариною засвідчує й історичне словотворення: “іменники, що означають тварин, птахів тощо, не мають, як не мали і в давнину, специфічних суфіксів, властивих лише для цього розряду слів” [1, с. 122]. Хоча суфікси в назвах риб усе ж мають певні особливості. Відомо, що за допомогою протиставних суфіксів *-ак* та *-иц(я)* в українській мові розрізняють назви риби-самця й риби-самиці. Але суфікс *-ак* у називанні риб здатний підсилити не лише “чоловічу”, а й будь-яку домінуючу сему, що ілюструють нижньонаддніпрянські іхтіоназви *спичак* 'риба-самець під час нересту' (СГНН IV 92) і *свіжак* 'щойно вловлена, свіжа риба' (IV 60). Так само суфікс *-иц(я)* оформлює не лише назви риб-самиць, як-от *кашниця* 'самка осетра' (II 159), *коронія* 'самка коропа' (II 203), а й назви дрібних риб незалежно від статі: *бібліця* 'дрібна біла риба, плітка, *Rutilus rutilus*' (I 81).

У процесі еволюції в ролі ловця все частіше виступає людина, яка здатна вполювати (приборкати) будь-яку тварину. За словотвірною моделлю “назва тварини + суфікс *-ар* = той, хто живиться від тварини” в праслов'янську добу утворено назви *риба́р* (Ющук 270), *коза́р* (122), *коня́р* (124) тощо. Зауважимо, що всі ці суб'єктні назви містять сему 'гнати', яка в сучасній українській мові експлікується, наприклад, у рядках відомої пісні “*А вівчар жене*

отару плаєм ...” (тут і далі грубий шрифт у цитуваннях Р. М.). Розглядання різних тварин у фокусі об'єкта споживання вможливило лексико-семантичні паралелі. Влучно ілюструє цей етап мовної еволюції нижньонадніпряньський рибальський професіоналізм *понану́здувати* ‘поналовлювати вудкою (про рибу)’: “*Понану́здує окун'ї́, краснопе́рок і ва́ре йу́шку*” (СГНН III 195). На сучасному етапі в наведеному контексті слово *узда́ти* ми сприймаємо як метафоричне вживання, пов'язане зі словом *вуде́чка* на позначення частини кінської збруї. Проте в говорах південно-східного наріччя української мови слово *узда́ти* ‘гнуздати’ пов'язують не лише з конем, а й з іншими великими свійськими тваринами. Укладачі одинадцятитомного “Словника української мови” (1970-1980) значення слова *уздати* проілюстрували уривком з роману Григорія Тютюнника “Вир”, у якому воно співвідноситься зі словом *бугай*: “*Метушилися з дрючками люди, ганяючись за бугаєм. – Направляй сюди, – відважно кричав Охрім... – Уздай його! Уздай!*” (СУМ V 454). Отже, архетиповий образ дикої тварини, яку слід приборкати, на лексико-семантичному рівні дозволяє побачити в сучасному образному слові відголоски гіпероніма *тварина* (лат. *animalia*) в його науковому значенні, тобто будь-який живий організм, який споживає готові органічні речовини та здатний активно рухатися. Людина також належить до царства тварин, але її традиційно розглядають окремо, уживаючи зворот “тварини, включаючи людину”.

Наступним еволюційним етапом стало поступове виділення рибальства в окремий промисел. Цей етап оформлюється на лексико-семантичному рівні. У староукраїнській мові назва *гонити* з інтегральною семою ‘гнати’ залежно від контексту означає ‘(рибу) ловити’ або ‘(звірину) полювати’ (ССМ I 250). Мовним відбитком цієї епохи може бути нижньонадніпряньська назва рибальського бовта, яким рибалки женуть рибу в потрібному напрямкові, *гоніло* (СГНН I 242). Загалом у пам'ятках староукраїнської мови вже можна простежувати назви процесу рибалення як окремого виду здобувацтва: “Нижше пороговь, **рибними** и звѣринними **добичами** бавячися” (Тимч II 731).

Але архетипний образ *впольованої (приборканої) тварини* міцно вкорінений у семантичну структуру рибальських назв. Серед них виділяються слова, в основі яких схожість деталей кінського й рибальського знадоб'я: *вудда́* ‘ремені з вудилами та поводами, які надівають на голову коневі, щоб правити ним’ (СУМ I 783) і ‘довга мотузка, прив'язана до крил невода, щоб витягати його’ (УмСп IV 103), *попруга* ‘широкий ремінь, який затягують попід черевом коня, закріплюючи сідло’ (СУМ VII 237) і ‘складова частина сака від обруча до обруча’ (Грінч IV 97) тощо.

Архетипним є також образ *волочиння промислового знаряддя по поверхні чого-небудь* як один з основних способів різногалузевого господарювання: *волочі́ти* ‘переміщати, перетягати копиці сіна, соломи з одного місця на інше волоком (мотузком тощо)’, ‘розпушувати бороною зрану землю до або після сівби’ (СУМ I 734), ‘ловити в озері неводом рибу’ (СУМ XVI-п.пол.XVII IV 214) тощо.

Розвиток галузевих господарств і становлення галузевих термінологій спричинило протиставлення інструментальних і процесових назв різних промислів, що ілюструють нижньонадніпряньські фразеологізми *ловіть рибу бороною* ‘робити що-небудь невміло, з допомогою таких засобів, які для цього не годяться’ (ФСГНН 74), *ловіть на мертвий якір* ‘ловити рибу, не маючи відповідного знаряддя’ (74), *цідіть во́ду* (ніби *решетом* – Р. М.) ‘безрезультатно рибалити’ (151), *поплавок стоїть, як у колодязі* (тобто *як відро в колодязі* – Р. М.) ‘риба не клює; не ловиться на гачок’ (ГС 91).

Неперервний процес формування процесових нижньонадніпряньських рибальських назв ілюструють численні видові назви рибалення: *блистіть* ‘ловити рибу на блешню’ (СГНН I 89), *невідничить* ‘ловити рибу неводом’ (II 359), *сітничить* ‘ловити рибу сіткою’ (IV 66), *кукульванить* (рибу) ← *кукульван* (отруйна рослина) (II 226) тощо.

У той же час метафоричне вживання міжгалузевої лексики також сприяло становленню ареальних рибальських професіоналізмів, як-от *підсушувать* ‘тягти невід під берегом’ (СГНН III 121), *пересунать* ‘перегороджувати річку (протоку) *пересуном* – перепороною із сіток та ятерів’ (III 63).

Основою деяких українських рибальських назв є праслов’янський архетип *kobyła* ‘кобила; знаряддя або предмети, схожі на коня’ (ЕСУМ II 477). У сфері рибальської лексики в говірках південно-східного наріччя йому відповідають назви *кобілка* ‘рибальський прилад, що має форму даху на будинку; ним ловлять рибу вброд’ (СДЛП 43) і *регеля, ругеля* ‘рибальська снасть у вигляді тригранної піраміди’ (СГНН IV 5). У “Народознавчих роботах” В. А. Чабаненко детально описав будову й спосіб застосування цього рибальського знаряддя в пониззі Дніпра: “У другій половині літа і ранньої осені в лиманах, озерах та баках Великого Лугу рибу ловили *корзінами* й *ругелями* (*рукелями*). <...> *Ругеля* (*рукеля*) – це тригранна (грані дерев’яні) піраміда, обтягнена густою сіткою, із відкритою основою. Користуватися нею під час риболовлі треба було удвох. Один рибалка опускав снасть у воду біля куща або куширя, а інший, сильно брѣохаючись, обходив (оббігав) цей кущ або кушир, заганяючи рибу в пастку, що її тримав незрушно *рукою* (звідси й назва знаряддя) його напарник. Потім пастка піднімалася ширшим краєм угору і з неї вибирався улов” [5, с. 80]. Конструктивна схожість деяких рибальських знарядь на тимчасову легку будівлю вможливила появу стійких порівнянь-алогізмів, а саме: *гріє, як цигана ятір* ‘ніяк не гріє’ (ГС 31), *тепло, як циганові під в’ятеринкою* ‘холодно’ (122) тощо.

Образ *цигана* (*циганки*) також значущий для рибальської мовної картини світу. Це підтверджує фразема з мовлення рибалок Нижньої Наддніпряниці *піймають циганку* ‘нічого не піймати’ (ФСГНН 106). До мотиваційної моделі “відхилення від норми як непотріб” в українській мові часто входять етноніми на позначення некорінних жителів. Пригадаймо, як влучно охарактеризувала нелюбу невістку Кайдашиха: “*Лучше було взяти циганку, ніж багачку з порожньою скринєю*” [4, с. 212–213]. У деяких місцях Чорноморського узбережжя Болгарії сонячну рибу (*Lepomis gibbosus*) називають *циганка*, бо в ній багато кісток, які роблять її непривабливою для виловлювання й харчування. Найімовірніше, назва *циганка* (*циганська риба*) мотивована тим, що рибу цієї породи українські рибалки ніколи не вважали особливо цінною.

Припускаємо, що значення ‘непотрібність риби через її погані смакові якості’ стало базою для творення нижньонаддніпрянської ідіоми *стягнуть бугай* ‘нічого або дуже мало зловити через те, що невід був закинутий у тому місці, де вже щойно ловили рибу’ (ФСГНН 134), про що опосередковано може свідчити іхтіоназва *бугай* ‘неістівна риба виду бичкових’ в українських говірках Одещини (СУГО 28–29).

Висновки. Рибальські найменування в науковій спадщині професора В. А. Чабаненка відображають усі етапи становлення рибальської культури на теренах Нижньої Наддніпряниці. Зібраний і глибоко осмислений мовознавцем матеріал переконливо засвідчив тяглість рибальського континууму як важливого складника культури українців, дозволив сягнути архетипових образів: полювання на слабшого; приборкування тварини; волочіння промислового знаряддя по належній поверхні; неналежне використання промислового знаряддя; схожість каркасу промислового знаряддя на кобилу; представник некорінного етносу як відхилення від норми.

Вбачаємо перспективним подальше досліджування рибальських найменувань в аспекті історичної тяглості національної культури України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бевзенко С. П. Історична морфологія української мови (Нариси із словозміни та словотвору). Ужгород : Закарпатське обласне видавництво, 1960. 416 с.

2. Коломиец В. Т. Происхождение общеславянских названий рыб. Київ : Наук. думка, 1983. 159 с.
3. Мотузенко Е. М. Этимология и семантика. Кишинев : Vector, 2006. 368 р.
4. Нечуй-Левицький І. С. Микола Джеря. Кайдашева сім'я: Повісті. Київ : Дніпро, 1987. 351 с. (Б-ка української класики "Дніпро").
5. Чабаненко В. Народознавчі роботи. Запоріжжя : ЗНУ, 2010. 278 с.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ ДЖЕРЕЛ

Грінч Словарь української мови. Зібрала редакція журналу "Кіевская Старина": у 4 т. / упоряд. з дод. власн. матеріалу Борис Грінченко. Київ : Наук. думка, 1996–1997. Т. 1–4. (Надрук. з вид. 1907–1909 рр. фотомеханіч. способом).

ГС Гартоване слово: постійні порівняння в говірках Нижньої Наддніпрянщини / збір. і впоряд. Віктор Чабаненко. Запоріжжя, 1995. 164 с. (Серія "Пам'ятки мовної культури Нижньої Наддніпрянщини". вип. III).

ЕСУМ Етимологічний словник української мови : у 7 т. / редкол.: О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. Київ : Наук. думка, 1985. Т. 2 : Д – Копці / укл.: Н. С. Родзевич та ін. 572 с.

СГНН Чабаненко В. А. Словник говірок Нижньої Наддніпрянщини : у 4 т. Запоріжжя, 1992.

СДЛП Сизько А.Т. Словник діалектної лексики говірок сіл південно-східної Полтавщини. Дніпропетровськ : ДДУ, 1990. 100 с.

Срезн Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам : в 3 т. / сост. И. И. Срезневский. Москва : ГИИНС, 1958. Т. 1–3. (Репродуцир. фотомеханіч. способом по изд. 1893–1912 гг.).

ССМ Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. : у 2 т. / редкол.: Д. Г. Гринчишин, Л. Л. Гумецька, І. М. Керницький. К. : Наук. думка, 1977–1978. Т. 1–2.

СУГО Словник українських говорів Одещини / уклад. О. І. Бондар та ін. Одеса : ОНУ імені І. І. Мечникова, 2011. 224 с.

СУМ Словник української мови : в 11 т. / редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін. Київ : Наук. думка, 1970–1980.

СУМ XVI-п.пол.XVII Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. : у 28-ми вип. / відп. ред. Д. Гринчишин. Львів, 1998–2013. Вип. 1–16.

СУС Белей Л., Белей О. Старослов'янсько-український словник. Львів : Свічадо, 2001. 332 с.

Тимч Історичний словник українського язика : у 2 ч. / за ред. проф. Е. Тимченка. Харків; Київ, 1930–1932. Т. I. 528 с.; Т. I (Зошит II). С. 529–947.

УмСп Словарь російсько-український : у 4 т. / збір. і впоряд. М. Уманець і А. Спілка. Львів : НТШ, 1893. Т. 1. 318 с.; 1894. Т. 2. 285 с.; 1896. Т. 3. 286 с.; 1898. Т. 4. 239 с.

ФСГНН Чабаненко В. Фразеологічний словник говірок Нижньої Наддніпрянщини. Запоріжжя, 2001. 201 с. (Серія "Пам'ятки мовної культури Нижньої Наддніпрянщини").

Ющук Ющук І. П. Словник української мови VI століття. Київ: Київський міжнародний університет, 2017. 352 с.

Яворн Яворницький Д. І. Словник української мови. Катеринослав : Видання видавництва "Слово", 1920. Т. 1. 411 с.